

УДК 141.7:321.01(410)

DOI <https://doi.org/10.32782/2305-9389/2025.33.43>

«ДВА ТРАКТАТИ ПРО ВРЯДУВАННЯ» ДЖОНА ЛОКА: ПРОБЛЕМА ЛЮДИНИ І ВЛАДИ

Муляр Володимир,

доктор філософських наук, професор,
завідувач кафедри суспільних наук
Поліського національного університету
ORCID ID: 0000-0002-1585-7328

Мельничук Вікторія,

кандидат філософських наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Поліського національного університету
ORCID ID: 0000-0003-1569-3201

Марченко Світлана,

кандидат історичних наук, доцент,
доцент кафедри суспільних наук
Поліського національного університету
ORCID ID: 0000-0002-3662-9826

У статті подано концепцію людини, її природи, сутності та функціонування у просторі суспільного життя, зокрема політичної влади, яка сформульована видатним англійським інтелектуалом XVII ст., філософом, педагогом, фактичним засновником політичного лібералізму Джоном Локом у головному його творі «Два трактати про врядування», що вийшов друком у 1690 р. Зазначено, що книга була написана як критика роялістської теорії людини, її природи, сутності та функціонування у просторі суспільного життя, зокрема політичної влади, яку сформулював інший достатньо відомий англійський інтелектуал XVII ст., філософ Роберт Філмер у головному творі «Патріарх, або Природна влада королів», який був опублікований після смерті автора (1680 р.). Висвітлено чотири головні теоретико-методологічні та світоглядні положення твору Р. Філмера, які послідовно розкриває Дж. Лок у першій книзі трактату. Свою критику він починає з висхідного теоретичного положення праці Р. Філмера, де той стверджує, що людина за своєю природою не є вільною, бо жодна людина не народжується вільною. Друге положення концепції Р. Філмера, яке наводить і аналізує Дж. Лок, намагається переконати читача в тому, що люди від народження коряться своїм батькам, а це значить, що в основі людських відносин лежить «батьківська влада», яка, як уважав Р. Філмер, веде своє походження від Адама як першого в історії людей чоловіка, що отримав таку владу від Бога і передав патріархам, по суті, монархам. Оскільки це так, то логічною формою врядування спільного життя людей, переконував Р. Філмер, є лише монархічна держава. А довершеною її формою є абсолютна монархія. Наголошено на тому, що в процесі аналізу вказаних положень Дж. Лок висловлює сумніви в їх істинності, бо, як сам зазначає, не знаходить у свого опонента ґрунтовних доказів того, що вони є правомірними. У статті наведено приклади таких сумнівів.

Показано власне бачення Дж. Локом проблем людини, її природи, сутності та функціонування у просторі суспільного життя, зокрема політичної влади, що висвітлено в другій книзі трактату, зокрема у розділі II «Про стан природи». Розкрито перше, фундаментальне положення про людину як вільну істоту, яка, на переконання Дж. Лока, є рівною серед інших людей, а тому від природи не перебуває у просторі філмерівської «батьківської влади», «царської влади». У продовження цих положень акцентовано увагу на переконанні Дж. Лока про природну здатність людей об'єднуватися між собою заради спільних інтересів, задоволення яких забезпечить кожному його індивідуальні інтереси. Наведено цитати з праці мислителя, які доводять ці його погляди. Показано логіку доведення Дж. Локом органічного взаємозв'язку людської природи і системи врядування як громадянського суспільства, яке філософ називає найкращою умовою гідної життєдіяльності людини у просторі політичної влади.

Ключові слова: Дж. Лок, «Два трактати про врядування», Р. Філмер, «Патріарх, або Природна влада королів», природа людини, «батьківська влада», політична влада, монархія, абсолютна монархія, людина як вільна істота, свобода, рівність, соціальність людини, громадянське суспільство.

Muliar Volodymyr, Melnychuk Viktoria, Marchenko Svitlana. John Locke's "Two Treatise of Government": the problem of man and power

The article presents the concept of man, his nature, essence and functioning in the space of social life, in particular political power, which was formulated by the outstanding English intellectual of the 17th century, philosopher, educator, and de facto founder of political liberalism, John Locke, in his main work, "Two Treatises of Government", published in 1690. It is noted that the book was written as a criticism of the royalist theory of man, his nature, essence, and functioning in the space of social life, in particular political power, which was formulated by another well-known English intellectual of the 17th century, philosopher Robert Filmer, in his main work "Patriarcha, or The Natural Power of Kings", which was published after the author's death (1680). The four main theoretical, methodological and worldview positions of R. Filmer's work are highlighted, which J. Locke consistently reveals in the first book of his treatise. He begins his criticism with the ascending theoretical position of R. Filmer's work, where he claims that man is not free by nature, because no man is born free. The second position of R. Filmer's concept, which is cited and analyzed by J. Locke, tries to convince the reader that people obey their parents from birth, which means that the basis of human relations is "paternal authority", which, as R. Filmer believed, traces its origin to Adam as the first man in human history who received such authority from God and transferred it to the patriarchs, essentially monarchs. Since this is so, the only logical form of governing the common life of people, claimed R. Filmer, is a monarchical state. And its perfect form is absolute monarchy. It is emphasized that in the process of analyzing the above provisions, J. Locke expresses doubts about their truth, because, as he himself notes, he does not find in his opponent solid evidence that they are legitimate. The article provides examples of such doubts.

J. Locke's own vision of the problems of man, his nature, essence and functioning in the space of social life, in particular political power, is shown, which is highlighted in the second book of his treatise, in particular in chapter II "The State of Nature". The first, fundamental position about man as a free being is revealed, who, according to J. Locke, is equal among other people, and therefore by nature does not reside in the space of Filmer's "paternal power", "royal power". In continuation of these provisions, attention is focused on J. Locke's belief in the natural ability of people to unite among themselves for the sake of common interests, the satisfaction of which will ensure each person's individual interests. Quotes from the thinker's work are given that prove these views of his. The logic of J. Locke's proof of the organic relationship between human nature and the system of governance as a civil society is shown, which the philosopher calls the best condition for a decent human life in the space of political power.

Key words: J. Locke, "Two Treatises of Government", R. Filmer, "Patriarcha, or The Natural Power of Kings", human nature, "parental authority", political power, monarchy, absolute monarchy, man as a free being, freedom, equality, human sociality, civil society.

У 2032 р. світова інтелектуальна громадськість відзначатиме 400 років від дня народження Джона Лока (1632–1704 pp.) – видатного англійського мислителя, філософа, педагога, одного з основних представників англійського емпіризму та провідників Просвітництва, чий погляд лягли в основу класичного лібералізму. Світогляд цього мислителя формувався тоді, коли Англія переживала, можливо, унікальні у своїй історії часи, що стали відомі завдяки революційним процесам. Перші з них почалися у середині століття, коли Лок мав лише 10 років, але був здатний уже усвідомлювати події, що відбувалися в країні. Тоді розгорілася Англійська громадянська війна, відома також як Англійська революція XVII ст., коли відбувався процес переходу англійської політичної системи від абсолютної до конституційної монархії (1642–1651 pp.). Другі революційні події Лок зустрів у зрілому віці, коли в Англії в кінці століття (1688 р.) відбулася так звана Славетна революція, у ході якої король Яків II безкровним шляхом був усунутий від престолу, а на трон зійшов Вільгельм III Оранський, унаслідок чого в країні був прийнятий Білль про права і конституційно гарантувалися релігійні та політичні свободи. Дж. Лок брав участь у підготовці перевороту, перебував у тісному контакті з Вільгельмом III Оранським, маючи на нього значний вплив. Його погляди повною мірою співпадали з результатами революції, які він послідовно формував, ставши, врешті, фактичним засновником класичного політичного лібералізму. Твори цього інтелектуала стали тим плідним ґрунтом, на якому в подальшому зросли теорії природних прав людини, конституціоналізму та політичної й громадянської толерантності, а політичний лібералізм отримав практичне втілення в багатьох країнах Західної Європи, Північної Америки та Азії, зазнаючи відомих трансформацій. Сьогодні ліберальна доктрина складає серйозний екзаме́н на зрілість у контексті російсько-української війни і наступу новітньої хвилі диктатур. Ось чому звернення до Дж. Лока є достатньо нагальним питанням, що і становить мету цієї статті.

Свої головні ідеї політичної філософії Дж. Лок виклав у праці «Два трактати про врядування», яка була видана у 1690 р. Цікаво, що цей визначний твір політичного лібералізму був написаний під впливом знайомства Дж. Лока з трактатом іншого відомого англійця Роберта Філмера «Патріарх, або Природна влада королів» («Or the natural power of Kings»), який вийшов друком у 1680 р. Сам автор «Двох трактатів про врядування» так описує цей момент: «Отож, я взяв її (книгу Р. Філмера. – В.М., В.М., С.М.), сповнений надією, і прочитав з усією належною увагою, яку слід виявляти до трактату,

що наробив такого розголосу, виходячи у світ, і, повинен визнати, я був страшенно здивований, що в книжці, яка мала на меті викувати кайдани для всього людства, я виявив тільки мотузку з піску, що могла згодитися хіба що тим, хто використовує свій сприт і нахил, аби напускати людям туману в очі і таким чином збивати їх із пантелику, однак насправді позбавлену тривкості і відтак неспроможну затягнути в ярмо тих, у кого розплющені очі і хто має задосить здорового глузду, щоб утямити, що кайдани – це кепська обнова, навіть якщо їх старанно відшліфують і відполірують» [1, с. 10]. Нагадаємо, що Р. Філмер (1588–1653 рр.) був свого часу одним із найвідоміших мислителів в Англії, роялістом і найпалкішим прихильником монархії. Він повністю поділяв головні ідеї монархізму, сформульовані ще королем Шотландії, а згодом і королем Великої Британії Яковом I у праці «Справжній закон вільної монархії» (1598 р.). У ній король Яків I стверджував, що королі – це «живі подоби Бога на землі». «Стан монархії – найвищий на землі: адже королі – це не лише Божі намісники на землі, які сидять на Божому троні; навіть сам Бог назвав їх богами» [2, с. 357]. Р. Філмер як прихильник наведених вище ідей і сьогодні фігурує у політологічному просторі як один із представників так званої «патріархальної» теорії держави, яку він виклав у низці своїх праць, основною серед яких є зазначений вище трактат «Патріарх, або Природна влада королів».

Поставивши перед собою завдання піддати критиці світоглядну позицію Р. Філмера і подати власну інтерпретацію проблем, поставлених у книзі «Патріарх», Дж. Лок послідовно цитує головні ідеї цієї книги. Уже на початку свого трактату він наводить слова Р. Філмера, які, з одного боку, є базовими у світогляді останнього, а з іншого – абсолютно неприйнятними у світогляді Дж. Лока. Він пише: «Основне твердження сера Р.Ф. таке: «Люди за своєю природою не є вільні» [1, с. 13]. Ще раніше у вступній частині цю думку Р. Філмера Дж. Лок формулює іншими словами: «Жодна людина не народжується вільною» [1, с. 11]. Дж. Лок зазначає, що це та основа, на яку спирається його (Р. Філмера) абсолютна монархія і з якої вона здійснюється на таку висоту, що її влада вивищується над будь-якою іншою владою, *caput inter nubile* («досягнувши головою хмар» – «Коментарі» до праці Дж. Лока [1, с. 261]. – В.М., В.М., С.М.), так високо вона здійснюється над усіма земними і людськими речами, що думка навряд чи зможе її сягнути, що обітниця і присяги, які пов'язують нескінченне божество, не можуть її обмежити. Після цього Дж. Лок цитує наступне твердження Р. Філмера, яке, як уважав сам Р. Філмер, логічно випливає з першого і доводить його правильність. Воно формулюється так: «Люди від народження коряться своїм батькам» [1, с. 13], тому вони не можуть бути вільними. Філмер уважав, що сам факт батьківства дає право батькові мати апріорі владу над дітьми. Таку владу він називає «батьківською владою», «царською владою». Наводячи ці думки свого опонента, Дж. Лок знаходиться у пошуках логічного обґрунтування таких розмислів Р. Філмера і висловлює своє розчарування, оскільки їх не знаходить. Він пише: «Гадалося, що на початку такої праці, від якої має залежати влада державців і послух підданців, він (Р. Філмер. – В.М., В.М., С.М.) повинен був би ясно розтлумачити нам, що воно таке, ця батьківська влада, дати їй визначення, утім, не обмежуючи її, адже в інших своїх трактатах він заявляє, що вона необмежена й обмежити її неможливо; йому слід було б дати нам принаймні таке пояснення її, щоб ми дістали повне уявлення про це «батьківство» чи про «батьківську владу» і були готові зустрітись з ними в його творах» [1, с. 13]. Натомість, як зазначає Дж. Лок, Р. Філмер пояснює свій висновок таємницею влади як явища і робить це мимохідь.

Деяке пояснення явища «батьківської влади» Дж. Лок виявляє у третьому засадному положенні Р. Філмера щодо природи і сутності людини та її життєдіяльності. Це – переконання останнього в тому, що таке «батьківство» почалося з Адама, який був першим чоловіком серед людей і який отримав право «батьківської влади» від Бога. Дж. Лок цитує Р. Філмера: «Це панування над усім світом, право, яке Адам отримав від Бога і яке, успадкувавши від нього, здійснювали й патріархи, було так само цілковитим і повним, як абсолютна влада будь-якого монарха, відколи було створено світ» [1, с. 15]. І далі: «Влада над життям і смертю, право оголошувати війну і укладати мир»; «Адам і патріархи мали абсолютну владу над життям і смертю» [1, с. 15]. А наступне твердження вже категоричне на рівні своєї порубіжності: «Оскільки царська влада упроваджена Божим законом, то ніякий закон, виданий нижчою інстанцією, не може її обмежити, Адам був державцем усього суцього... Батько родини керується лиш одним законом – своєю власною волею... Закон є всього лиш воля того, хто обіймає владу верховного батька» [1, с. 15–16]. За такою логікою Адам виступав у ролі батька і царя, і його влада над усіма людьми була безмежною. «Адам був батьком, царем і господарем над своєю родиною; син, підданець і слуга чи раб спочатку були одне й те саме. Батько мав владу порядкувати своїми дітьми чи слугами або й продавати їх» [1, с. 15].

Як видно, цими своїми твердженнями Р. Філмер упритул підійшов до головного висновку своєї концепції. Вона полягає у тому, що абсолютна монархія, яку обстоював король Яків II і палким

прихильником якої був сам Філмер, має своїм джерелом Адама як першого чоловіка серед людей, який отримав право «батьківської влади» від Бога і передав його патріархам, а по суті, монархам. Ось чому влада короля повинна бути цілковитою, всеосяжною і ніким не обмеженою: ні волею інших людей, ні законами. «За монархічного правління, – наводить Дж. Лок слова Р. Філмера, – державець неодмінно має бути понад законами... Довершена держава є така, де цар править усім, що в ній є, керуючись своєю волею. Ані звичайні, ані статутні закони не є і не можуть бути засобом применшення тієї загальної влади, яка належить царям над їхнім народом за правом батьківства» [1, с. 15].

Таке тлумачення Р. Філмером «батьківської влади» за визначенням приводить його до наступного висновку. Він полягає у тому, що цей англійський апологет королівської влади не визнавав жодної форми державного правління як правильну, корисну та ефективну, окрім монархічної. І не просто монархічної, але такої, яка у своєму розгортанні має доходити до свого логічного і найвищого розвитку: формату абсолютної монархії. «Усяке врядування – це абсолютна монархія», – наводить слова Р. Філмера Дж. Лок у вступній частині своєї книги [1, с. 11]. І лише в такому стані, стані абсолютного королівського правління, держава як форма колективного співжиття людей може бути виправданою. І тоді історія людей набуває справжнього божественного смислу, а логіка книги Р. Філмера стає завершеною та не підлягає жодному сумніву.

Варто зазначити, що така логіка і висновки Р. Філмера не передбачають наявності у людини будь-якої людськості і людяності. Бо в такому разі вона є не просто породженням Бога, а цілковито рабською істотою, яка не тільки не має права на вільне, самостійне і самодостатнє життя, а й навіть думати про це не має права. Ба більше, людина у вимірі абсолютної монархії, як її обґрунтував Р. Філмер, не здатна за своєю природою та сутністю на вільний розум і мислення. Бо в такій системі координат як абсолютна влада монарха вона втрачає смисл своєї саме людської життєдіяльності, вона перетворюється на істоту, яку важко назвати людиною. Вона в такій системі суспільного організму – класичний раб, ні на що не здатний, і який навіть не повинен прагнути змінити свою рабську сутність та своє відповідне становище. Його народження, життя і смерть знаходяться в рамках «батьківської влади», тобто царя, короля, який самочинно визначає їх доцільність. Відсутній найменший натяк на елементи волі у звичайної людини, яка віддає своє життя і долю у повне володіння «батьківської влади».

Як видно, концепція людини, яку запропонував Р. Філмер, обстоюючи ідею абсолютної монархії як найкращого способу спільного життя людей, перетворює саму людину на звичайного раба, що повністю втрачає свої як індивідуальні, так і особистісні якості. Це якимось чином в'яжеться з основними поглядами на природу та життя людини, які в європейській філософії склалися задовго до Р. Філмера, а саме в часи Відродження, коли людина трактувалася як мікромодель Бога на землі, коли людина проголошувалася такою, що є промислом Божим і створена «за подобою» Бога! Саме такі критичні зауваження ми знаходимо у праці Дж. Лока. Він зазначає: «Останнім часом серед нас з'явилися люди нового ґатунку, які залюбки лестять царям, стверджуючи, що ті мають божественне право на абсолютну владу, хоч би які були закони, на підставі яких вони зійшли на престол і правлять країною, і хоч би які були умови, на які вони погодилися, беручи на себе владні обов'язки, і хоч би які урочисті клятви вони давали, обіцяючи їх дотримуватися. Щоб утвердити своє вчення, ці люди позбавили все чоловіцтво (очевидно, все людство. – В.М., В.М., С.М.) права на природні вільності і таким чином не тільки прирекли всіх підданих на злигодні, породжувані тиранією і гнобленням, а поставили під сумнів титули і розхитали підвалини царських тронів [1, с. 11]. Адже, згідно з їхньою теорією, царі теж за винятком одного є природженими рабами і на підставі божественного права виступають підданими Адамового прямого спадкоємця. Однак, як підкреслює Дж. Лок, ані Святе Письмо, ні здоровий глузд про це не кажуть, незважаючи на всі розмови про божественне право, згідно з яким буцімто божественна влада звеліла нам коритися сваволі іншої влади. «Рабство, – зауважує Дж. Лок, – це такий неподобний і жалюгідний стан людини, і воно так суперечить шляхетній вдачі та волелюбності нашого люду, що важко собі уявити, аби *англієць*, а тим паче *джентльмен*, заповзівся його обстоювати» [1, с. 10]. Окрім того, як пише Дж. Лок, «Господь каже: «Шануй свого батька і свою матір», а наш автор (Р. Філмер. – В.М., В.М., С.М.) задовольняється половиною, опускаючи слова «та матір свою», бо вони нині не дуже приносять користь для його аргументації» [1, с. 14].

Абсолютно не сприймаючи основних положень Р. Філмера, які той виклав у праці «Патріарх, або Природна влада королів», Дж. Лок, послідовно розбиваючи кожне із цих положень, формулює своє бачення людини, її природи, сутності та існування. Насамперед він розвінчує базову тезу свого опонента про те, що людина за своєю природою не є вільною. Про це Дж. Лок пише вже на початку своєї книги. Він зазначає, що навіть сам сер Роберт Філмер «визнає (Патр., с. 4), що «Гейворд, Блеквуд, Барклі (відомі на той час люди в Англії та Шотландії. – В.М., В.М., С.М.) та інші, які сміливо захищали

права королів у багатьох питаннях», ніколи про це не думали (що монархія – це божественне право – «Коментарі» до праці Дж. Лока [1, с. 261]). – В.М., В.М., С.М.), «але всі вони як один визнавали природну свободу і рівність усіх людей» [1, с. 11–12]. Цю саму думку Дж. Лок проводить і в «Листі про терпимість», на яку посилається сучасний дослідник політичного лібералізму, професор Гарвардського університету Джон Ролз у книзі «Політичний лібералізм». Коментуючи феномен вільного віросповідання, він зазначає: «Цю ідею ілюструють декілька Локових тверджень із його *Листа про терпимість* (1690). Він говорить такі речі, як: 1) Бог не дав жодній людині влади над іншою (с. 129); 2) жодна людина не може переказати клопіт свого власного спасіння на плечі когось іншого (с. 129, 139, 154)» [3, с. 151]. Аналогічні положення ми знаходимо в різних місцях «Двох трактатів про врядування». І, очевидно, найбільше в розділі «Про стан природи» другої книги вказаної праці Дж. Лока, яка хоча й присвячена питанню здатності людини до справедливого об'єднання у спільноти, одночасно розкриває усю палітру людського як такого, починаючи від відповіді на питання про походження людини і закінчуючи ідеєю людини як соціальної істоти. Уже в першому реченні цього розділу читаємо: «Щоб правильно зрозуміти, що таке політична влада, і простежити її витоки, ми мусимо розглянути стан, притаманний усім людям за природою, – а це *стан повної свободи* у керуванні своїми діями, порядкуванні власним майном та особою так, як вони вважають за потрібне, у межах закону природи, ні в кого не питаючи дозволу й не залежачи від чийсь волі. Це також *стан рівності*... нікому не належить більше, ніж іншим: бо ніщо не є настільки очевидним, аніж те, що створіння одного виду та класу, які довільно народжуються для одних і тих самих переваг природи і користуються одними і тими самими здібностями, мають також бути рівними між собою, без будь-якого підпорядкування чи підлеглості...» [1, с. 131].

Аби скласти повне уявлення про те, як Дж. Лок опонував Р. Філмеру, прочитаємо ще одну важливу думку з вказаного розділу. Він пише: «Але хоча це є *станом свободи*, це все-таки не *стан свавілля*, бо хоча людина у цьому стані має безконтрольну свободу розпоряджатися своєю особою та майном, вона все ж не має свободи (виділено нами. – В.М., В.М., С.М.) знищувати себе чи будь-яке інше створіння, підвладне їй... *Станові природи* притаманний закон природи, який ним керує і який зобов'язує кожного; і розум, який є цим законом, навчає усе людство, усіх, хто звертається до нього: оскільки всі є рівними і незалежними, ніхто не повинен завдавати шкоди життю, здоров'ю, свободі чи майну іншого. Бо всі люди є витвором одного всемогутнього й безмежно мудрого Творця, слугами одного всевладного Господаря, посланими у світ за його наказом і в його справі; вони є власністю того, хто їх створив, і послані на той термін, на який йому, а не комусь іншому, буде завгодно» [1, с. 132].

Попередньо підсумуємо, виходячи зі змісту тих думок Дж. Лока, які наведені вище. Перший висновок, який категорично протистоїть головній ідеї філмерівської концепції людини, полягає у тому, що всі люди від народження є вільними: у керуванні своїми діями, власною особою та майном (власністю). Це означає, що кожна людина незалежно від того, де і в якій родині вона з'явилася на світ, має повне і невід'ємне *природне право* розпоряджатися своїм тілом і духом, вільно вибирати свій життєвий шлях, бути вірянином, формувати власний світогляд. Так само кожна людина отримує від народження *природне право* мати власність, законними шляхами її примножувати, дарувати чи продавати тощо. У єдиному ми, люди, не є вільними, то це в тому, як зазначає Дж. Лок, що ми всі є власністю Господа, який кожному з нас намічає справу, місце і термін перебування у цьому світі.

Виходячи зі сказаного вище, можемо відзначити висновок, який робить Дж. Лок, опонуючи Р. Філмеру й усім роялістам. Ідеться про так звану «батьківську владу», яку начебто Бог вселив в Адама як першого чоловіка і, таким чином, через нього заповів патріархам, тобто монархам. Однак якщо виходити з положення про те, що Бог створив усіх людей вільними і рівними, то, як мислить Дж. Лок, ніякої влади однієї людини над іншою бути не може без згоди на то самої людини, над якою хочуть панувати. І це чітко видно з тих думок, які ми виклали вище. Однак щоб цей висновок Дж. Лока підтвердити повною мірою, наведемо його слова з «Двох трактатів про врядування». На сторінці 132 він пише: «І позаяк ми наділені схожими здібностями й поділяємо все в єдиній природній спільноті, то не можна уявити, щоб поміж нами існувала якась така *субординація*, яка б могла уповноважити нас знищувати одне одного, так, неначе нас було створено для використання одне одним, на кшталт того, як створено менш досконалих істот для нашого використання» [1, с. 132]. Ще точніше цю думку Д. Лок висловлює в іншому місці книги. Обстоюючи ідею про те, що люди між собою перебувають у стані рівності і не можуть за своєю природою підпорядковувати одне одного, автор трактату пише, що «хіба що Господь та Владика над усіма ними (людьми. – В.М., В.М., С.М.) якимось чином відкрито виголосить свою волю, щоб поставити одного над іншим, і надасть йому ясним та очевидним призначенням безсумнівне право на панування та верховну владу» [1, с. 131].

Показані вище висновки повною мірою розбивають і головну, ключову ідею Р. Філмера про абсолютну монархію як найкращу і найефективнішу форму державного правління. Ідеться про те, що Дж. Лок зовсім не вірить в те, що абсолютна влада короля може створити умови для гідного життя кожної людини, бо така політична влада передбачає абсолютне право монарха приймати рішення незалежно від того, правильне воно чи ні, поділяють його піддані чи ні, принесе воно користь країні чи ні тощо. Важлива лише воля монарха. Однак, як уважав Дж. Лок, якщо люди є вільними і рівними, то вони здатні об'єднуватися між собою заради спільних інтересів, задоволення яких забезпечить кожному його індивідуальні інтереси. І це є головною умовою свободи людини, як її уявляв Дж. Лок. Таким чином, питання полягає лише в тому, чи здатні люди самі, без абсолютного панування над ними об'єднуватися і приймати правильні рішення на користь усім і кожному. Із цього приводу він пише: «Оскільки люди, як було сказано, за природою всі вільні, рівні й незалежні, то нікого не можна вивести із цього стану й підкорити політичній владі іншого без його на те згоди. Єдиний спосіб відмовитися від своєї природної свободи й *накласти на себе узи громадянського суспільства* – це домовленість з іншими людьми про об'єднання у спільноту задля зручного, спокійного й мирного співжиття, надійного користування своєю власністю, а також більшої, ніж у тих, хто не живе в суспільстві, безпеки» [1, с. 180]. Цими словами Дж. Лок, заперечуючи формат абсолютної влади, одночасно накреслює і той шлях, ставши на який вільні та рівні між собою індивіди можуть створити оптимальне для них врядування, яке, очевидно, буде найкраще відповідати їхнім інтересам. Цей шлях – *шлях творення громадянського суспільства*. Такого суспільства, яке, як зазначає Дж. Лок, «може здійснити будь-яка кількість людей, бо це не зашкоджує свободі інших, котрі, як і раніше, залишаються вільними у стані природи. Коли певна кількість людей *погодилися* таким чином *утворити єдину спільноту чи систему врядування*, то вони вже через це стають об'єднаними й утворюють єдиний політичний організм, у якому більшість має право діяти й вирішувати за решту» [1, с. 180].

Джон Лок, як відомо, увійшов в історію не лише як один із видатних мислителів Нових часів, фактичний засновник політичного лібералізму. Вище було зазначено, що його політична концепція мала великий вплив. Навіть незважаючи на те що йому доводилося дискутувати не тільки з указаним Р. Філмером, який на час оприлюднення головної праці Дж. Лока вже був покійним (помер у 1653 р.), а й із живим і дуже популярним в англійському інтелектуальному просторі того часу Томасом Гобсом [4, с. 71–73]. Водночас цей непересічний мислитель вів активну політичну діяльність, пропагуючи свої ідеї у політичному просторі тодішньої Англії. Цьому, безумовно, сприяло соціальне положення Дж. Лока, яким він користувався, займаючи посаду особистого лікаря Ентоні Ешлі Купера, графа Шефстбері, й обертаючись у колі політичної діяльності останнього. У цьому контексті важливо зазначити цікаву деталь: історичні дослідження виявили, що головна праця Дж. Лока «Два трактати про врядування» могла бути написана на десять років раніше того часу, коли Лок відчув, що її оприлюднення нічим йому не загрожуватиме, тож позиція, яку він висловив у цій праці, є не апологією революції, що її було здійснено в Англії, як це здається на перший погляд, а закликом до революції – закликом, який міг просто коштувати життя авторові, якби ця книга була опублікована в 1680-х роках [5, с. 209–210]. Тому можна з упевненістю стверджувати, що Джон Лок став тією важливою для долі Англії і Шотландії фігурою, яка в числі багатьох інших видатних особистостей того часу зробила непересічний внесок у становлення та розвиток демократичних засад цих народів. За його теоретичними лекалами влаштовували свої політичні системи й інші країни, зокрема Західної Європи, які досягли найвищих стандартів у забезпеченні прав і свобод людини.

Література:

1. Лок Дж. Два трактати про врядування / пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець. Київ : Основи, 2001. 265 с.
2. Себайн Дж.Г., Торсон Т.Л. Історія політичної думки / пер. з англ. Київ : Основи, 1997. 838 с.
3. Ролз Дж. Політичний лібералізм / пер. з англ. О. Мокровольського. Київ : Основи, 2000. 382 с.
4. Муляр В.І. Політологія : навчальний посібник. 4-е вид, перероб. і доп. Житомир : ЖДТУ, 2014. 335 с.
5. Енциклопедія політичної думки / Пер. з англ. Київ: Дух і Літера, 2000. 472 с.

Дата першого надходження рукопису до видання: 14.08.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 15.09.2025

Дата публікації: 28.11.2025